

RECENSIES

het organiseren van een industrieel recensement, uit te voeren door de douaneorganisatie (1755). Het zijn natuurlijk deze activiteiten die het bindmiddel leveren tussen de 'Dupuy-biografie' en de studie van het recensement van 1764. Aan dit laatste is het tweede deel van onderhavige studie gewijd. Ook hier heeft Ph. Moureaux het verloop van de politieke gebeurtenissen in de Brusselse regeringsmilieus als ruggegraat voor zijn betoog gebruikt. In het verhaal van de evolutie der machtsverhoudingen tijdens de periode 1757-1764 zit de schets van het eigenlijke groeiproces van de statistische 'pogingen' verweven: de douanestatistiek van Baudier (sedert 1759), de 'Mémoires destinés a l'instruction de l'Archiduc' (begonnen in 1758), de mislukte industrietelling van 1762 en tenslotte het fameuze, op het aandringen van kanselier Kaunitz door de douanediens ten gerealiseerde recensement van 1764. De drie laatste hoofdstukken van deel II behandelen respectievelijk de recensementen van na 1764, de documentaire waarde van de telling van 1764 en het gebruik dat de historici van deze bron gemaakt hebben.

Uit dit overzicht moge blijken dat Schr. een erg gevarieerde stof per se tot een eenheid heeft willen verwerken. Dat dit niet altijd zonder enige krampachtigheid is kunnen gebeuren, valt licht te begrijpen. Het feit dat tegen de 'centrale lijn' van het boek wel wat te zeggen valt, doet nochtans geen afbreuk aan de enorme verdiensten ervan. Voor ons is het één der basisstudies voor de periode. Wij herhalen het: Ph. Moureaux' studie is een mijn van gegevens voor de geschiedenis van het regeringspolitieke en economische klimaat in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de tweede helft der achttiende eeuw. De lezer zal er echter wel goed aan doen niet uit het oog te verliezen dat ook nog andere gebeurtenissen dan deze hier beschreven dit klimaat gevormd hebben. Nu wordt met spanning gewacht op de publicatie van de niverheidsenquête van 1764 in de reeks van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis.

L. van Buyten

Leonard Plem van Duiveland, *Schimmelpenninck 1761-1825, levensverhaal en tijdsbeeld* (Rotterdam: Ad. Donker, 1971, 224 blz., f 19,50).

Is het in het algemeen gesproken redelijk niet-professionele historici met enige toegeeflijkheid te beoordelen, in dit geval mag, dunkt me, wel een strengere maatstaf worden aangelegd. Er bestond immers al een modern boek over Schimmelpenninck, ook van een amateur, maar van een, die, hoe men ook principieel over zijn visie wil denken, toch zeker heeft doen blijken, dat hij zich grondig en consciëntieus in zijn materie heeft verdiept. Komt dus nu iemand met een nieuwe publicatie hierover dan ligt het voor de hand zijn werk te vergelijken met dat van Theun de Vries. Het spijt me te moeten zeggen, dat voor mij die vergelijking in het nadeel van de heer Plem van Duiveland is uitgevallen.

Aan de feiten die De Vries meedeelt heeft hij namelijk niets van werkelijk belang toegevoegd. Eigenlijk wordt hetzelfde verhaal nog eens gedaan, met andere accenten weliswaar, maar zonder dat er echt interessante aanvullingen worden gegeven. Dat Schimmelpennincks eigen archief inderdaad lacuneus is lijkt mij geen afdoende excuus. Nasporingen in de gemeentearchieven van Deventer en Amsterdam, in het algemeen rijksarchief, in de Grote Club te Amsterdam (archief Doctrina) en in de universiteitsbibliotheek te Leiden (collectie Valckenaer) zouden allicht nog wel een en ander tevoorschijn hebben gebracht. Ook schijnen de studies van Van Winter over de financiële relaties tussen Amsterdam en de Verenigde Staten en de dissertatie van Zappey over Goldberg deze auteur niet bekend te zijn.

Trouwens, ook van de bronnen, die wèl op zijn literatuurlijst voorkomen, heeft hij niet steeds het gebruik gemaakt, dat men had mogen verwachten. Over het geschil van Amsterdam met Provisionele Representanten van Holland over de eed, de radikale bewegingen in 1795 binnen de stad, het kanonniersoproer, en het verkiezingsreglement voor de stad, alles zaken, waarbij Schimmelpenninck als lid van de municipaliteit van Amsterdam ten nauwste betrokken was, had niet gezwegen mogen worden. Al te summier is naar mijn smaak ook Schimmelpennincks aandeel in de beraadslagingen voor de eerste Nationale Vergadering weergegeven. Veertig bladzijden voor de tijd vóór Schimmelpennincks optreden als gezant bij de Eerste Consul is wel wat al te mager in verhouding tot het geheel; daarvan was beslist meer te maken geweest.

Verder vielen me enige onjuistheden op. Dat de autodidact Gogel de meesterstitel wordt toebedeeld en het ambt van raadpensionaris onder de oude Republiek wordt voorgesteld als ontstaan uit dat van griffier is tot daaraan toe, maar ronduit bedenkelijk is de eveneens foutieve bewering, dat Schimmelpenninck deel zou hebben uitgemaakt van de Commissie voor de constitutie in 1796-97. En nog bedenkelijker, dat de gang van zaken en de omstandigheden tijdens de tweede Nationale Vergadering en onmiddellijk daarna zo oppervlakkig worden behandeld, dat niet beter wetende lezers wel een volstrekt verkeerde indruk moeten krijgen van de factoren, die leidden tot de staatsgrepen van 22 januari en 12 juni 1798. Schimmelpenninck was wel geen lid van die vergadering geweest, maar hij nam op zich de actie van Gogel c.s. in Parijs te verdedigen en de auteur had dus op dit punt veel uitvoeriger en vooral nauwkeuriger moeten zijn in zijn uiteenzettingen. Een onvolledig en daardoor misleidend beeld geeft hij ook van Schimmelpennincks contact met Gogel in 1805. Dat de onderhandelingen over het te volgen financiële beleid moeizaam verliepen en Schimmelpenninck belangrijke concessies moest doen wordt, mijns inziens zeer ten onrechte, helemaal niet vermeld.

Maar wat mij het meest heeft teleurgesteld is, dat de heer Plemp van Duiveland in zijn literatuurlijst wel de dissertatie van C. H. E. de Wit noemt maar nergens expliciet op de daarin vervatte uitdaging, juist ten aanzien van Schimmelpenninck ingaat. Er zijn door het gehele boek heen genoeg indicaties om aan te nemen, dat hij het met De Wits provocerende thesen niet eens is. Schimmelpenninck was een controversiële figuur toen Thorbecke zijn reeks van pertinente vragen op de zoon en op M. C. van Hall afvuurde, en hij is het, blijkens het grote verschil in appreciatie bij Geyl en De Wit, vandaag de dag nog. Plemp van Duiveland staat niet onkritisch tegenover het karakter en het gedrag van zijn hoofdpersoon, maar de discussie over de rol die Schimmelpenninck in de binnenlandse partijstrijd speelde, heeft hij ontweken, wat men van Theun de Vries niet kan zeggen. Het ging in de Bataafs-Franse tijd niet om rechten voor de 'vierde stand'; daaraan dachten ook 'linkser' mensen dan Schimmelpenninck toen niet; maar om een controversie binnen de 'derde stand', die nog onvoldoende is geanalyseerd. Identificeerde de haute finance zich met wat De Wit de 'aristocraten' noemt of had ze een eigen gezicht; dat is het probleem, dat door De Wit op een nogal toegespitste manier aan de orde is gesteld. Het is heel jammer, dat Plemp van Duiveland de gelegenheid heeft voorbij laten gaan om een bijdrage tot een genuanceerder beschouwing daarvan te geven.

Het boek is over het geheel in een niet onplezierige stijl geschreven, al doet het gebruik van 'dezelve' komiek-ouderwets aan.

G. J. W. de Jongh

C. Smit, ed., *Bescheiden betreffende de buitenlandse politiek van Nederland. Derde periode 1899-1919, VII, 1914-1917* (RGP Grote Serie 137; 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1971, 589 blz.).

Als aanvulling op zijn documentenuitgave over Nederlands buitenlands beleid heeft C. Smit een tweede deel met bronnen van buitenlandse herkomst gepubliceerd. Vierhonderdtweeëntwintig stukken over Nederland; Duitse, Britse, Amerikaanse en Belgische, afkomstig uit de archieven van het Auswartige Amt te Bonn, het Foreign Office te Londen, de National Archives in Washington en het ministerie van Buitenlandse Zaken te Brussel. De uitgever is in zijn inleiding wat zwijgzaam met betrekking tot zijn selectiekriteria en geheel duidelijk worden die uit zichzelf niet. Men moet daarvoor al naar de vorige delen grijpen. In wezen bestrijken de stukken de beide oorlogsjaren 1915 en 1916, maar waar de Duitse correspondentie eind december 1914 start, vinden we Engelse memoranda sedert augustus, Amerikaanse vanaf oktober, terwijl er Belgische brieven al van juli van datzelfde eerste oorlogsjaar in zijn opgenomen. Ook de eindstreep, die hier werd getrokken - januari 1917 - wordt niet toegelicht en kon niet zonder meer uit zichzelf evident worden genoemd. Smit heeft kennelijk de chronologische indeling van deel IV willen aanhouden, waar deze band het supplement bij is, maar geheel bevredigend is dat niet.

Voorts vraagt men zich af waarom er geen Franse stukken zijn opgenomen. Aangezien de kritiek op de Nederlandse onzijdigheid in deze papieren nogal eens om de hoek komt kijken en de Fransen in dit opzicht het minst tolerant waren, kan men van die zijde leuke gegevens verwachten. Zowel de chronologische als de thematische afbakening blijven dus onduidelijk, al weet ik natuurlijk dat een ideaal hier onbereikbaar is. Hetzelfde geldt een enkele keer ook voor de gepubliceerde documenten als zodanig. Bijlagen zijn soms wel, soms niet opgenomen en ondanks alle vertrouwen in de ervaring en de kundige hand van de uitgever had de gebruiker van dit deel toch wat meer deelgenoot van diens overwegingen gemaakt mogen worden. De annotaties zijn wat krap gehouden, hoe bruikbaar overigens ook. Maar niet iedereen staat - om een voorbeeld te noemen - herkomst en strekking van een brochure als 'J'accuse', waar op pagina 24 naar verwezen wordt, helder voor de geest. En van wie zijn bijvoorbeeld de marginalia op de Duitse stukken? Heeft Wilhelm II zich zoals in vroegere jaren hier nog 'Höchstdieselbst' uitgeleefd? Dit alles doet overigens niets af aan het feit, dat Smit opnieuw een waardevolle, soms zelfs boeiende bronnenpublicatie aan zijn serie heeft toegevoegd.

Centraal in deze berichten staat natuurlijk het vraagstuk van de Nederlandse neutraliteit. Juist uit deze nieuwe uitgave wordt duidelijk hoe lastig de positie van den Haag herhaaldelijk werd en dat er navigatiekunde bij kwam kijken om noch in de Duitse scylla noch in de Brits-Franse charybdis te worden meegezogen. Beide kampen kregen soms het gevoel, dat den Haag met zijn neutraliteit de tegenstander in de kaart speelde. Onvrijwillig, want zowel de Duitse als de Engelse stukken tonen aan, dat de beide gezanten althans, en zij niet alleen, volledig waren doordrongen van de goede trouw van het kabinet Cort van der Linden en van de vaste wil van de hele natie, bij de koningin te beginnen, om de neutraliteit te handhaven. Even overtuigd was men ook in beide kampen (nogmaals, wat Frankrijk aangaat moet het nog blijken), dat Nederland zich tegen elke aanvaller te weer zou stellen, al varieerde het oordeel over de kwaliteit van dat verweer wel eens. Men zag ook, van Duitse als van Engelse zijde, dat die neutraliteit geheel in het Nederlandse staatsbelang lag. Vraagtekens werden daarentegen herhaaldelijk geplaatst achter de mogelijkheid om die neutraliteit door te voeren.

Ik sprak van een lastige positie. Uiteraard, want zowel geografisch als economisch lag